

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Berdiqulova Nasiba Erkinjonovna

*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
Psixologiya va ijtimoiy siyosiy fanlar fakulteti,
Pedagogika va umumiy psixologiya kafedrasida dotsenti
E-mail. nasibasamgu@gmail.com
Тел: +998 90 603 55 35*

INNOVATSION TA'LIM MUHITIDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya: Maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun muammoli ta'lim texnologiyalari va bu metoddan foydalanishning samarali yo'llari haqida ma'lumotlar berilgan. Shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga qaratilgan muammoli ta'lim texnologiyalarning ahamiyatini ham mazkur maqolada ko'rishimiz mumkin. Bundan tashqari, muammoning yechimni tanlash va uning amaliy tavsifi, muammoli vaziyatni hal qilish va muammoni yechish uchun zarur bo'lgan harakatlar tizimi, vositalari va protseduralari haqida namunalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, innovatsion jarayonlar, zamonaviy yondashuvlar, muammoli ta'lim texnologiyalari, talaba, o'qituvchi, innovatsiya, texnologiya, tajriba, tadqiqot, davlat, jam'iyat, ijodiy yondashuv, jam'iyat.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СЛОЖНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Бердикулова Насиба Эркинжоновна

*Доцент кафедры педагогики и общей психологии факультета психологии
и социальных политических наук Самаркандского государственного
университета имени Шарафа Рашидова*

Аннотация: В статье представлена информация о проблемных образовательных технологиях для студентов высших учебных заведений и эффективных способах использования этого метода. В данной статье мы также видим важность проблемно-образовательных технологий, направленных на развитие личности, социализацию, воспитание навыков самостоятельного, критического и творческого мышления. Кроме того, приведены примеры выбора пути решения проблемы и его практическое описание, система действий, инструментов и процедур, необходимых для решения проблемной ситуации и решения проблемы.

Ключевые слова: непрерывное образование, инновационные процессы, современные подходы, проблемные образовательные технологии, студент, педагог, инновация, технология, опыт, исследование, государство, общество, творческий подход, социум.

E-mail. nasibasamgu@gmail.com

Тел: +998 90 603 55 35

IMPROVING THE USE OF CHALLENGING EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN AN INNOVATIVE LEARNING ENVIRONMENT

Berdikulova Nasiba Erkinjonovna

*Associate Professor, Department of Pedagogy and General Psychology,
Faculty of Psychology and Social Political Sciences, Samarkand State University
named after Sharaf Rashidov*

Abstract: The article provides information about problem-based educational technologies for students of higher education institutions and effective ways of using this method. In this article, we can also see the importance of problem-based educational technologies aimed at personality development, socialization, and education of independent, critical, and creative thinking skills. In addition, there are examples of the choice of a solution to the problem and its practical description, the system of actions, tools and procedures necessary to solve the problem situation and solve the problem.

Key words: continuous education, innovative processes, modern approaches, problem-based educational technologies, student, teacher, innovation, technology, experience, research, state, society, creative approach, society.

E-mail. nasibasamgu@gmail.com

Тел: +998 90 603 55 35

Kirish (Introduction)

Bugungi kunda jahonda ta'lim tizimini rivojlantirishning metodologik asosi sifatida pedagogik fikrlar taraqqiyoti masalasi, ta'lim-tarbiya sohasida qo'lga kiritilgan yutuqlar va o'z yechimini kutayotgan muammolarni tadqiq etish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Mustaqillikning dastlabki yillarida mutaxassislar tayyorlashning ilg'or jahon tajribasini o'rganishga keng jalb etildi.

O'zbekistonda mustaqillik davridagi pedagogika fanini yanada takomillashtirishga doir pedagogik qarashlarni, metodika masalalariga taalluqli ilg'or fikrlarni o'rganish, tahlil etish zaruriyati pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri sifatida ilmiy-tadqiqot ishlari olib borishni taqozo etadi. Bugungi kunda jahonda ta'lim tizimini rivojlantirishning metodologik asosi sifatida pedagogik fikrlar taraqqiyoti masalasi, ta'lim-tarbiya sohasida erishilgan ilg'or tajribalar va o'z yechimini kutayotgan muammolarni tadqiq etish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Chunki ilg'or tajribalar pedagogik fikrlarni yanada rivojlantirishga, ta'lim va tarbiya tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi. Inson yechishi lozim bo'lgan barcha jumboqlarning eng muhimi, inson tabiati masalasini yechish, desak mubolag'a bo'lmaydi. Insonning asl mohiyatini anglash, rivojlanish va harakatlanish mexanizmlarini tushunib yetish pedagogikaning muhim muammosi bo'lib kelmoqda.

Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonining barcha imkoniyatlariga ko'ra shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga yo'naltirilishi talab qilinmoqda. O'zida ana shu imkoniyatlarni namoyon eta olgan ta'lim shaxsga yo'naltirilgan ta'lim deb nomlanadi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim talabning fikrlash va harakat strategiyasini inobatga olgan holda uning shaxsi, o'ziga xos xususiyatlari, qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim bo'lib, shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalarda o'quvchi ta'limning milliy modeli mohiyatiga ko'ra pedagogik jarayon markaziga qo'yiladi, uning rivojlanishiga va tabiiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga qulay shart-sharoitlar yaratib beriladi. Ta'limning milliy modelini-shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, fan, ishlab chiqarishdan iborat 5 ta tarkibiy qismida "shaxs" asosiy tarkibiy qism, ya'ni birinchi o'rinda turadi. Boshqacha aytganda, butun ta'lim tizimi, shu jumladan, o'qitish o'quvchi shaxsiga yo'nartirilgan bo'lishi lozim. Bu ta'lim o'qitish muhitining talaba imkoniyatlariga moslashtirilishini nazarda tutadi. Unga ko'ra, ta'lim muhiti, pedagogik shart - sharoitlar, ta'lim hamda tarbiya jarayonini to'laligicha talabning shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, qobiliyatini rivojlantirish, shaxs sifatida kamolotga yetishini ta'minlash, tafakkuri va dunyoqarashini boyitishni nazarda tutadi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning o'ziga xos jihati ta'lim oluvchi shaxsini tan olish, uni har tomonlama rivojlantirish uchun qulay, zarur muhitni yaratishdan iborat. Bu turdagi ta'lim talabalarda mustaqillik,

tashabbuskorlik, javobgarlik kabi sifatlar, shuningdek, mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga xizmat qiladi. Bu turdagi ta'limni tashkil etishda pedagoglardan har bir talaba imkon qadar individual yondashishni, uning shaxsini hurmat qilishni, unga ishonch bildirish taqozo etiladi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'qitish jarayonining ishtirokchilari pedagog-talaba yoki talaba-talaba, talaba-talabalar guruhi, talaba-talabalar jamoasi tarzida o'zaro hamkorlikda bilim olish, shaxs sifatida kamol toptirish uchun qulay pedagogik sharoitni yaratish zaruriyatini ifodalaydi.

O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish yo'lida olib borilayotgan islohotning muhim yo'nalishi sifatida ta'lim jarayonini texnologiyalashtirishdan e'tirof etildi. Bu jarayonning samaradorligi o'qituvchilar tomonidan zamonaviy ta'lim texnologiyalarini ta'lim amaliyotida faol qo'llanilishi, shuningdek, rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta'limi amaliyotida qo'llanilayotgan zamonaviy texnologiyalardan xabardor bo'lish quyidagi shartlar asosida ta'minlandi. Pedagogik vazifaning hal etilishiga o'qituvchi va tinglovchi faoliyatlarining mazmuni, vositalarini loyihalash orqali erishadi. Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish uni loyihalashga nisbatan yangicha yondashuv, ya'ni, ta'lim jarayonini texnologik strukturasi muvofiq yoritish zaruratini taqozo etadi.

Muammoli ta'lim yondashuvlari - muammoli ta'lim – bu talabalarning bilish faolligi hamda ijodiy mustaqilligini oshiradi. Muammoli ta'limning mohiyati muammoli vaziyatlarni yaratish (tashkil etish) va ularni o'quvchi va talaba hamkorligida hal etish. Bunda, talabalarning mustaqil ishlashi (fikir yuritishi, masalalarni hal etishi, va b.) iloji boricha maksimal darajada bo'lishi hamda o'qituvchining faoliyati iloji boricha yo'naltiruvchi bo'lishi shart.

Muammo – (yunon. problema – masala) – yechimi talab etiladigan murakkab savol, masala. Muammoli ta'lim texnologiyasi juda qadim zamonlardan shakllanib kelmoqda. Jumladan, Qadimgi Gretsiyada muammoli savol-javoblar, Qadimgi Hindiston va Xitoyda muammoli bahs-munozaralardan keng foydalanilgan. Muammoli o'qitish asosida amerikalik psixolog, faylasuf va pedagog Jon Dyui g'oyalari yotadi. U 1894 -yilda Chikago shahrida o'qitish asosini o'quv rejasi emas, balki o'yinlar va mehnat faoliyati tashkil etgan tajriba maktabini tashkil qilgan. Muammoli ta'limning bosh maqsadi - muammoni to'liq tushunib yetishga erishish va uni hal eta olishga o'rgatish. Muammoli o'qitish yetarli darajada bo'lishi uchun – yaxlit o'quv-tarbiya jarayoning uzviy qismi bo'lishi kerak Muammoli ta'lim texnologiyalarining turlari:

- Muammoli ta'lim texnologiyalari;
- Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi;
- Hamkorlikda o'qitish ta'lim texnologiyasi;
- Evristik (tadqiqotchilik) ta'lim texnologiyasi;

- Loyihaviy ta'lim texnologiyasi;
- Tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi.

Muammoli o'qitish o'quv tizimida ko'p yillardan buyon talabalarning izlanuvchanligi, mustaqil faolligini rag'batlantirish uchun keng qo'llanilib kelinmoqda. Uning pedagogik-psixologik asoslari talabaning ongida paydo bo'ladigan ziddiyatdir, u o'qituvchi tomonidan taklif qilingan muammo yoki muammoli vaziyatni tushunish uchun u allaqachon olgan bilimlari bilan nimalarni bilishi kerak. Muammoni o'rganish bo'yicha taniqli mutaxassis M.I.Maxmutov muammoli o'rganishning umumiy va maxsus funksiyalarini shakllantirgan. Bunday treningning umumiy funksiyalariga quyidagilar kiradi:

- bilimlar tizimi va aqliy va amaliy faoliyat usullarini o'quv jarayonidagi ishtirokchilar tomonidan o'zaro aloqalarni o'zlashtirish;
- tinglovchilarning intellektini rivojlantirish, ya'ni ularning kognitiv mustaqilligi va ijodkorligi;
- trening qatnashchilarining tafakkurini shakllantirish;
- har tomonlama va barkamol rivojlangan shaxsni rivojlantirish.

Muammoli ta'limning o'ziga xos xususiyatlariga quyidagilar kiradi.

- bilimlarni ijodiy o'zlashtirish ko'nikmalarini tarbiyalash (mantiqiy usullar tizimini yoki ijodiy faoliyatning individual usullarini qo'llash);
- ijodiy faoliyatda tajribani shakllantirish va to'plash (ilmiy tadqiqot usullarini o'zlashtirish, amaliy muammolarni hal qilish va voqelikni badiiy aks ettirish);
- o'rganish motivlari, ijtimoiy, axloqiy va bilim qobiliyatlarini shakllantirish.

Muammoli ta'lim texnologiyalari talabalarni ijtimoiy maqsadlarni amalga oshirishda haqiqiy ta'lim imkoniyatlaridan foydalanishga yo'naltiradi. Shaxsiy fazilatlarining shakllanishini boshqarish mumkin emas, ammo ba'zi insoniy fazilatlarining rivojlanishiga hissa qo'shadigan faoliyatni boshqarishingiz mumkin. Ta'limda muammoli yondashuv zamonaviy ta'lim manbalari muammosini hal qilishga imkon beradi. Faqatgina ushbu muammolarni hal qilish tajribasini shakllantirish asosida tinglovchilarning mustaqil ravishda muammolarni yechish qobiliyatini rivojlantirishi mumkin. U, asosan, kognitiv muammolarni hal qilishda tajriba taqdim etishi mumkin, ammo bu holda ham talabalar uchun muhim bo'lgan ba'zi muammolar ta'lim jarayoni ishtirokchilarining o'zaro aloqalari doirasidan tashqarida bo'lishi mumkin. Muammoli yondashuv har bir yosh avlod o'zi uchun hal qiladigan muammolarni (hayot tanlovi, o'z taqdirini o'zi belgilash, kattalar qadriyatlariga munosabat va h.k.) o'rganishga qaratilgan. Jamiyatda sodir bo'layotgan o'zgarishlar bilan bog'liq ravishda ushbu avlod o'quvchilari uchun alohida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Muammo subyektning ma'lum bir vaziyatda yuzaga kelgan mavjud ziddiyatni mavjud bilim, tajriba va sezgi yordamida hal qilishning iloji yo'qligini anglashida deb

ishoniladi. Har qanday masalada ham obyektiv vaziyat (ya'ni, muammo yaratadigan va uni hal qilishga imkon beradigan 30 dastlabki ma'lumotlar), ham subyektiv mavjud bo'lib, talabning ushbu muammoni uning rivojlanish darajasida qabul qilishga tayyorligini ko'rsatadi. Mutaxassislar o'quv jarayonida muammoli ta'limni tashkil etish bosqichlarining butun ketma-ketligini amalga oshirish zarurligini ta'kidlaydilar. Bunday texnologiyani joriy etish bosqichlari:

- o'quv materialidagi qarama-qarshiliklarni, noma'lum yoki tushunarsiz daqiqalarni aniqlash, ularni qiyinchilik sifatida anglash, ularni yengish istagi paydo bo'lishi va shu maqsadda muammoni murakkab vazifa sifatida shakllantirish bilan;
- muammoli vazifani tahlil qilish, ma'lumotlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash;
- muammolarning butun ro'yxatini aniqlash, ularni ahamiyati yoki hal qilishdagi qiyinchiliklariga qarab saralash, muammolarni tahlil qilish va hal qilish mexanizmlarini aniqlash;
- muammoni hal qilish uchun zarur bo'lgan bilim va faoliyat usullarini izlash;
- gipotezani ilgari surish, yechimga yordam beradigan g'oyalarni yaratish.

Bundan tashqari, yechimni tanlash va uning amaliy tavsifi: muammoli vaziyatni hal qilish va muammoni yechish uchun zarur bo'lgan harakatlar tizimi, vositalari va protseduralari; yechimni tekshirish va uni maqsadlarga erishish nuqtai nazaridan tahlil qilish ("xulosa qilish"). Muammoli yondashuv o'quv maqsadlari va talabalarning ta'lim faoliyati motivlarini muvofiqlashtirish muammosini hal qilishga imkon beradi. Ushbu yondashuv ta'limga e'tiborni kelajakdagi hayotga tayyorgarlik ko'rish usuli sifatida kiritishni nazarda tutadi, ta'lim nafaqat kelajakda, balki o'quvchilar uchun "bu yerda va hozirda" dolzarb bo'lgan muammolarni hal qilish uchun imkoniyat yaratishi kerak. Ular uchun yechimlar yetarlicha bo'lishi mumkin, yoki uzoqdan va juda noaniq bo'lib, bu o'rganish motivatsiyasini kamaytirishi mumkin.

Pedagogika sohasidagi mutaxassislar muammoli ta'lim metodlariga murojaat qilishadi:

- muammoni bayon qilish (o'qituvchi savollar beradi va muammoli vaziyatlarni shakllantiradi, ularni tahlil qilish variantlari va yechimlarini ko'rsatadi va talabalar tahlilning tavsiya etilgan versiyalari va qabul qilingan qarorga o'z munosabatini bildirishi mumkin);
- subyektlarni muhokama qilish, tahlil qilish va muammoli vaziyatni hal qilish jarayoniga kiritishni o'z ichiga oladigan qisman izlash (evristik) usuli; shu bilan birga tinglovchilarning izlash faoliyati jarayoni o'qituvchi nazorati ostida amalga oshiriladi;
- muammoli vazifani shakllantirish jarayoniga tinglovchilarni kiritish, o'rganish vositalari va usullarini tanlash, maqsad va vazifalarni aniqlash, shuningdek tadqiqot dasturini ishlab chiqish, bazani tanlashni o'z ichiga olgan tadqiqot usuli, o'zaro aloqada ishtirokchilarni aniqlash va olingan natijalarni qayta ishlash.

Muammoli vaziyatlarning manbasi sifatida quyidagilarni kiritish mumkin:

- mavjud bilimlardan foydalanishning yangi variantlarini topish vazifasi;
- yechimning nazariy imkoniyatining ravshanligi va yechimning yo'qligi o'rtasidagi ziddiyat;
- modelni (diagramma, rasm, algoritm) haqiqatga aylantirishning murakkabligi;
- statika va dinamika, tendensiya va fakt o'rtasidagi ziddiyat;
- taxmin qilingan va reallik o'rtasidagi farqni tushuntirish darajasidagi ziddiyat.

Shunday qilib, muammoli o'qitish texnologiyasi talabalarga yechimlar misollarini, muammoni tahlil qilish va yechimlarni ishlab chiqish texnologiyasini, dalillar va dalillarni yaratish, muammoli vaziyatlarni hal qilish algoritmlarini o'zlashtirishni ko'rsatishga imkon beradi. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, muammoli ta'limni tashkil qilishda an'anaviy ta'lim texnologiyalarini reproduktiv, tushuntirish illyustrativ, qidiruv, eksperimental va evristik texnologiyalar bilan ta'lim jarayoni ishtirokchilarining o'zaro aloqalarini faollashtirmasdan amalga oshirish mumkin emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari.-T, 2001. 2. Tolipov U., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: 2006.
3. Dilova N.G. (2018). Vajnost sovmestnogo obucheniya v povыshenii effektivnosti nachalnogo obrazovaniya. International scientific review of the problems and prospects of modern science and education. S. 90-91.
4. Dilova N.G. (2012). Vozmojnosti organizatsii uchebnogo protsessa na osnove pedagogicheskogo sotrudnichestva. Molodoy ucheniy. T. 46, № 11, S. 409-411.
5. Dilova N.G. (2013). Trebovaniya k uchitelyu po organizatsii sotrudnichestva uchaщixsya nachalnyx klassov v uchebnom protsesse. Aktualnye problemy sovremennoy nauki. № 4 (72). S. 55-57.
6. Dilova N.G., Saidova M.J. (2020). Formative assessment of students' knowledge as an innovative approach to education. The American Journal of Social Science and Education Innovations. 2:12, P. 190-196.
7. Dilova N.G., Saidova M.J. (2021). Innovative approach to education is a factor for developing new knowledge, competence and personal qualities. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). 1:10, P. 148-153.
8. Dilova N.G. (2018). Buyuk ajdodlarimizning ta'limotlarida mujassamlashgan o'qituvchi bilan o'quvchilar hamkorligining pedagogik xususiyatlari. Zamonaviy ta'lim. №3, 63-68 b. SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 2 | ISSUE 7 | 2021 ISSN: 2181-1601 Uzbekistan www.scientificprogress.uz Page 799.

9. Rasulova Z. (2021). Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'quv jarayonlarini rivojlantirishning muhim omili sifatida. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 349-359 betlar.

10. Rasulova Z.D. (2021). Kompyuter vositasida texnologiya darslari samaradorligini oshirish. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 387-397 betlar. 25. Rasulova Z.D. (2021). Texnologiya darslarini tashkil etishning didaktik tamoyillari. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 427-438 betlar. SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 2 | ISSUE 7 | 2021 ISSN: 2181-1601 Uzbekistan www.scientificprogress.uz Page 800.